

dr hab. Ewa Kruk, prof. UMCS
Katedra Postępowania Karnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Lublin, 12 maja 2022 r.

***Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Anny Rawy
pt. Prawne i etyczne aspekty kary śmierci
(Warszawa 2022 r.)***

Uwagi ogólne

Recenzowana rozprawa doktorska poświęcona została problematyce kary śmierci w aspekcie prawnym i etycznym. Temat pracy może wzbudzić wątpliwość, gdy spojrzymy na zagadnienie w perspektywie historycznej, ale i ciekawość względem ujęcia tematu, z uwagi na to, iż w polskiej literaturze prawniczej problematyka kary śmierci została kompleksowo przeanalizowana w cenionym dziele autorstwa Alicji Grześkowiak pt. *Kara śmierci w polskim prawie karnym*, wyd. 2, Toruń 1982 r. Wydaje się, iż wątpliwość recenzenta nie jest bezpodstawna, gdyż sama Doktorantka w pierwszych zdaniach zawartych we wstępie zauważa, że „podejmowanie problematyki kary śmierci można uznać za ryzykowne” i tej wypowiedzi trudno odmówić racji, biorąc chociażby pod uwagę powyżej powołaną pierwszą w nauce prawa karnego monografię poświęconą tej problematyce.

Dlatego też podjęcie się przez mgr M.A. Rawę opracowania przedmiotowej tematyki i uwypuklenie w tytule „kary śmierci” należy uznać za przejaw odwagi naukowej w zakresie podjęcia się wysiłku badawczego i chęci przeprowadzenia badań naukowych w niniejszym kontekście. Niewątpliwie należy również docenić determinację i trafność ujęcia poddanych do analizy aspektów, prawnego oraz etycznego, które mieszczą się w zakresie tytułowego zagadnienia. W związku z powyższym wydaje się, iż przedstawione wyrażenie aspekty, prawny oraz etyczny, mogą stanowić trzon, na którym osadzony jest ten rodzaj kary. Należy uznać, że z tej perspektywy podjęta przez Doktorantkę analiza ma swoje uzasadnienie, tym bardziej iż istota powołanych aspektów w dalszym ciągu sprowadza się do próby naukowego wyjaśnienia, a przedstawiciele nauki wciąż formują pytania i dążą do udzielania odpowiedzi w trwającym po dzień dzisiejszy dyskursie naukowym.

Z tej perspektywy podjęcie się przez mgr M.A. Rawę zbadania problemu sformułowanego w tytule rozprawy doktorskiej w formie kompleksowego opracowania należy uznać za niezwykle ważne z punktu widzenia zarówno nauk prawnych, jak i nauk interdyscyplinarnych.

Tytuł dysertacji – *Prawne i etyczne aspekty kary śmierci* – wyznacza obraną przez Autorkę płaszczyznę eksploracji badawczej oraz ściśle określa obszar merytoryczny, w którym zamierza ona owo zagadnienie zaprezentować.

Praca mgr M.A. Rawy obejmuje 273 strony, w tym 244 strony tekstu. Dysertację podzielono na następujące rozdziały: *I. Historyczny zarys kary śmierci* (s. 8–41); *II. Kara śmierci w perspektywie filozoficznej i etycznej* (s. 42–76); *III. Kara śmierci jako problem teologiczny w chrześcijaństwie (katolicyzm, protestantyzm, prawosławie)* (s. 77–94); *IV. Aspekt prawny kary śmierci* (s. 95–172); *V. Kara śmierci a prawa człowieka* (s. 173–202); *VI. Zagadnienia końcowe* (s. 203–244).

Część merytoryczną rozprawy poprzedza *Wstęp* (s. 1–7), a całościowe podsumowanie omówionych zagadnień zawarto w *Zagadnieniach końcowych* (s. 203–244). Praca nie obejmuje wykazu używanych skrótów, zamieszczono natomiast wykaz wykorzystanej literatury (s. 249–262) oraz wykaz orzeczeń (s. 248). Recenzowane opracowanie zawiera bogatą bibliografię tematu, która obejmuje publikacje naukowe, łącznie 505 pozycji, oraz orzecznictwo, tj. rozstrzygnięcia Komitetu Praw Człowieka w liczbie 6, wyroki ETPC – 2, wyroki TK – 3, wyroki SN – 5 oraz decyzję Amerykańskiej Komisji Praw Człowieka.

Rozprawa doktorska nie jest obszerna, należy podkreślić jej czytelny układ. Podział na rozdziały (I–VI), a rozdziałów na punkty i podpunkty porządkuje prezentowaną problematykę w sposób spójny i logiczny oraz czyni klarownym zebrany materiał badawczy. Zachowane są również właściwe proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami oraz podrozdziałami.

Na wstępie mgr M.A. Rawa wyraźnie formułuje zasadniczy cel badawczy dysertacji doktorskiej, którym jest „zbadanie zagadnienia kary śmierci w kontekście jej aspektów prawnych i etycznych”. Powyższy cel wymagał od Autorki przyjęcia tezy wstępnej mówiącej, iż „w XXI wieku można funkcjonować bez kary śmierci, ponieważ jej usankcjonowanie niesie za sobą wiele nadużyć w kwestii praw człowieka. Jest także wykorzystywana przez kraje jako metoda osiągnięcia partykularnych celów, zwłaszcza w sferze politycznej”. Tak postawiona teza wstępna uprawnia Doktorantkę do postawienia dodatkowych pięciu hipotez szczegółowych:

„1. Kraje, w których orzekana i wykonywana jest kara śmierci względem osób, które nie są uznawane w tych krajach za pełnoletnie, bądź są osobami niepełnosprawnymi,

w sposób znaczący dopuszczają się lekceważenia prawa międzynarodowego, bowiem wskutek orzekania kary śmierci względem ww. osób eliminują ze społeczeństwa ludzi nieukształtowanych na poziomie ich psychiki.

2. Unormowania prawne, które regulują zagadnienia związane z prawami człowieka, pobieżnie odnoszą się do problematyki kary śmierci. Dodatkowe dokumenty natomiast, odnoszące się bezpośrednio do kary głównej, mimo istnienia jednoznacznego zakazu stosowania kary śmierci, zawierają wiele odstępstw względem tegoż zakazu.

3. Bez względu na uwarunkowania religijne, a także sytuację państwa, żaden człowiek nie powinien ponosić śmierci za odmienne przekonania czy dążenie do prawdy.

4. Sugerowanie się zdaniem opinii publicznej nie jest właściwym rozwiązaniem w kontekście sporu wokół kary śmierci.

5. Postulaty abolicjonistyczne zyskują przewagę nad argumentacją retencjonistyczną: są bardziej praktyczne. Ponadto, biorąc pod uwagę wszystkie uwarunkowania kary śmierci, można stwierdzić, iż lepszym rozwiązaniem byłaby kara więzienia, gdyby warunki więzienne były cięższe, a skazany – aby zaspokoić poczucie sprawiedliwości społecznej – mógł winy odpracować”.

W celu zrealizowania w sposób pogłębiony przedmiotowego problemu Autorka podjęła próbę udzielenia odpowiedzi na następujące pytania:

„1. Jak przedstawia się zagadnienie kary śmierci w rozmaitych doktrynach i systemach filozoficznych?

2. W jaki sposób problem kary śmierci funkcjonuje we współczesnych systemach prawnych?

3. Jak wygląda stan faktyczny wykonywania kary śmierci na świecie?

4. Czyje racje [abolicjonistów czy retencjonistów] przekonują w czasach współczesnych oraz jakie czynniki wpływają na takie postawy?

5. Jak polskie społeczeństwo postrzega karę śmierci?”

Nie budzą zastrzeżeń kolejność prezentowanych zagadnień oraz wykorzystane przez Autorkę metody badawcze. Podstawowymi metodami badawczymi w rozprawie doktorskiej są metody dogmatycznoprawna, historyczna i prawnoporównawcza. Przedmiotem rozważań formalno-dogmatycznych uczyniła przepisy prawa, poglądy doktryny oraz stanowisko judykatury.

Odnosząc się do strony formalnej dysertacji mgr M.A. Rawy, należy stwierdzić, że praca została napisana poprawnym językiem prawniczym, z dbałością o precyzję wypowiedzi. Przedstawione zagadnienia charakteryzuje jasny, logiczny wywód związany z argumentacją Autorki lub prezentowanymi poglądami doktryny na rzecz stawianej tezy badawczej. Doktorantka przeanalizowała bogaty materiał źródłowy odnoszący się do przedmiotowej tematyki. Nie tylko strona merytoryczna, ale również metodologiczna nie budzą zasadniczych wątpliwości. Autorka prawidłowo zastosowała metody do interesujących ją obszarów badawczych. Nadmienić należy, że – co do zasady – przypisy oraz bibliografia sporządzone zostały zgodnie ze sztuką, zaś wykorzystana literatura przedmiotu jest w pełni wystarczająca do postawienia tez badawczych i uzasadnienia wniosków.

Na marginesie należy zauważyć, iż Doktorantka nie uniknęła błędów literowych, np. na s. 1 zamiast Kodeksu jest Koreksu; na s. 54 zamiast „a” jest „z”, tzn. w zdaniu „w doktrynie z dokładniej w dziele H. J. Bermana...”, s. 54).

Uwagi szczegółowe

Rozdział I, zatytułowany *Historyczny zarys kary śmierci* poświęcony został analizie zagadnienia w perspektywie historycznej i odnosi się do czterech kontekstów tematycznych: kara śmierci a kontekst kulturowy (pkt 1.1); kara śmierci w systemie kar dawnego prawa polskiego (do 1918 r.) (pkt 1.2); kara śmierci w II Rzeczypospolitej (pkt 1.3); kara śmierci w polskim prawie karnym od zakończenia II wojny światowej do czasów obecnych (pkt 1.4).

Doktorantka rozpoczyna wywód od analizy uwarunkowań kulturowych kary śmierci na podstawie stanowiska doktryny. Przedstawia jej genezę, wymiar religijny powiązany z elementem racjonalizacji (w tym mieszanej) i racjonalizacji sprawiedliwości, argumentuje problem zależności prawa i kultury oraz ich wzajemne przenikanie się, przechodzi do analizy problemu kary śmierci i jej stosowania (obligatoryjnego oraz fakultatywnego), m.in. na gruncie regulacji ustaw państw zaborczych oraz w polskim systemie prawnym, tj. Kodeksie karzącym Królestwa Polskiego, Kodeksie kar głównych i poprawczych, tzw. przepisach przechodnich, a kończy na przedstawieniu wartościowych zagadnień zawartych pkt 1.3.1 i 1.3.2 oraz w pkt 1.4 odnoszących się do: dokumentacji prawno-normatywnej kary śmierci w ustawie Kodeks karny z 1932 r. (pkt 1.3.1); poglądów, wątpliwości oraz kontrowersji co do zasadności obowiązywania takiego rodzaju kary przedstawicieli ówczesnej doktryny prawa

karnego (pkt 1.3.2) oraz zmian zachodzących w ustawodawstwie polskim po II wojnie światowej w zakresie zaostrzenia polityki karnej (pkt 1.4).

Sekwencja przedstawionych w rozdziale zagadnień jest prawidłowa. Pozwoliła ona Doktorantce na ciekawe zobrazowanie racji historycznego bytu prawnego tego rodzaju kary, a w konsekwencji przedstawienie szczegółowych uwarunkowań funkcjonowania kary śmierci na przestrzeni lat ubiegłych.

Rozdział II – *Kara śmierci w perspektywie filozoficznej i etycznej* – traktuje o karze śmierci i jej stosowaniu w odniesieniu do czynów uregulowanych w aktach państw starożytnych (tj. w Kodeksie Tang – Chiny, Kodeksie Manu – Indie, Kodeksie Urukaginy – Mezopotamia, Kodeksie Hammurabiego oraz porządku prawnym w Grecji) i w świetle poglądów filozoficznych myślicieli starożytności. Autorka wśród nich wyróżnia i prezentuje poglądy filozofów: Platona, Arystotelesa, Seneki oraz Cyserona (pkt 2.1). W tej części znalazło się również miejsce na interesujące rozważania odnoszące się do poglądów prezentowanych przez św. Tomasza z Akwinu na temat kary śmierci (pkt 2.2). Doktorantka słusznie zauważa, że źródło koncepcji przyjętej przez św. Tomasza w przedmiocie kary wywodzi się z podejścia do kary św. Anzelma, dla którego uzasadnieniem dla grzechu i kary było pojęcie sprawiedliwości. Trafnie dostrzega, iż u św. Tomasza brak zgody na pozbawienie życia człowieka jako osoby oraz człowieka jako grzesznika przełamane zostaje jedynie w wypadku „pozbawienia życia grzesznika, jeśli wiąże się z tym dobro wspólne, niszczone przez grzesznika czyn”. W trzecim punkcie omawianego rozdziału zaprezentowano poglądy myślicieli okresu nowożytnego na temat kary śmierci, rozpoczynając od A. Frycza Modrzewskiego, a następnie powołując poglądy przedstawicieli szkoły prawa natury XVII–XVIII wieku oraz C. Beccarii, by w ostatniej części zaprezentować koncepcje przyjęte przez Kanta oraz Hegla.

Cenne są rozważania zawarte w rozdziale III zatytułowanym *Kara śmierci jako problem teologiczny w chrześcijaństwie (katolicyzm, protestantyzm, prawosławie)*. Poświęcony on został kompleksowej analizie kary jako problemu teologicznego zakorzenionego w religii katolickiej, protestanckiej oraz prawosławnej. Rozdział rozpoczynają ciekawe uwagi przesądzające o problemie związanym z dopuszczalnością kary śmierci w nauce Kościoła katolickiego. Autorka, stawiając pytanie, w jaki sposób mamy ustalić treść nauczania Kościoła katolickiego, trafnie odwołuje się na wstępie do publikacji naukowych (J. Widackiego oraz J. Wojciechowskiej, K. Poklewskiego-Kozięła, J. Jasińskiego oraz monografii L.K. Paprzyckiego i R. Paprzyckiego) z zakresu prawa poruszających analizowaną problematykę. Z tej perspektywy formułuje ważne uwagi

polemiczne, w szczególności do wypowiedzi J. Wojciechowskiej zawartych w artykule pt. *Czy uchwalimy Kodeks karny znoszący karę śmierci*, kontestując niektóre tezy autorki zawarte w tekście i uznając je za nieprecyzyjne, a czasem wręcz mogące wprowadzać w błąd. Do każdego z powołanych fragmentów tekstu, który wzbudza u Doktorantki wątpliwość, w sposób rzetelny i merytoryczny się ona odnosi i podaje kontrargumentację, objaśniając, dlaczego nie zgadza się z tezą powołanego fragmentu.

Następnie analizuje treści związane z karą śmierci zawarte w Biblii zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie, oraz prezentuje poglądy dotyczące dopuszczalności kary śmierci zakotwiczone w chrześcijaństwie od czasów Oświecenia w dziełach autorów wcześniejszych: Klemensa Aleksandryjskiego, Tertuliana, Orygenes, św. Cypriana, Laktancjusza, św. Augustyna. Natomiast zbyt sprawozdawczo Doktorantka odniosła się do kary śmierci i jej istoty przy powołaniu Katechizmu Kościoła Katolickiego jako dokumentu ściśle związanego nauką współczesnego Kościoła katolickiego. Ograniczyła się jedynie do stwierdzenia, iż „kara ta jest omawiana w tradycyjnym układzie: wychodząc od przyrodzonej godności człowieka jako stworzonego na obraz i podobieństwo Boga i wiążącej się z tym świętości jego życia”, omawia grzechy godzące w życie człowieka oraz przypadki „dopuszczalnych wyjątków”: „wojny sprawiedliwej, obrony koniecznej i kary śmierci”. Następnie, po tym stwierdzeniu, powołuje dwa fragmenty z Pisma Świętego: pierwszy odnoszący się do sankcji oraz drugi odnoszący się do piątego przykazania „nie zabijaj”, które – jak twierdzi Doktorantka – zostało sprecyzowane w treści Starego Testamentu: „nie wydasz wyroku śmierci na niewinnego i sprawiedliwego” i wyjaśnia, iż w polskim przekładzie piąte przykazanie powinno brzmieć „nie morduj”.

W tym fragmencie (s. 85) zauważalny jest pewien chaos myślowy – brakuje komentarza nawiązującego do analizowanego powyżej problemu, Autorka *ad hoc* przechodzi do wyjaśnienia znaczenia piątego przykazania, bez zachowania elementu spójności z zagadnieniem analizowanym powyżej. Zabrakło w tej części wskazania, dlaczego powołane fragmenty Pisma Świętego są ważne w kontekście analizy kary, o której mówi Katechizm Kościoła Katolickiego, skąd zapisy zawarte w Katechizmie czerpią swój rodowód. Dlatego też wydaje się, iż ten fragment rozdziału wymagałby pewnego usystematyzowania.

Należy docenić rzetelnie przeprowadzoną i interesującą dalszą część wywodu, w tym analizę zmian wprowadzonych do nauczania Kościoła przez papieża Franciszka w kwestii niedopuszczalności kary śmierci i dostosowania doktryny Kościoła do postanowień zawartych w aktach prawa międzynarodowego i Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Podobnie należy ocenić rozważania przeprowadzone na podstawie poglądów zawartych

w opracowaniach autorstwa W. Benedyktowicza oraz Freya, reformatorów religii protestanckiej w kontekście kary śmierci w (M. Lutra, J. Kalwina). Może wzbudzić pewne zdziwienie dość syntetyczne ujęcie nauczania Kościoła prawosławnego, jednak w kontekście uzasadnienia Doktorantki, tzn. braku zapisu w doktrynie Kościoła prawosławnego odnoszącego się do kary śmierci, należy zaaprobować uwagi sformułowane na bazie tekstu autorstwa S. Tchetverikoffa odnoszące się do „dopuszczalności wojny”.

Rozdział IV – *Aspekt prawny kary śmierci* – poświęcono analizie trzech kontekstów przedstawiających: 1. poglądy współczesnych karnistów polskich na temat kary śmierci w świetle teorii kary (pkt 4.2); 2. problematykę kary śmierci w prawie międzynarodowym (pkt 4.2); 3. dopuszczalność kary śmierci w świetle obowiązujących przepisów konstytucyjnych (pkt 4.3).

W pierwszym kontekście Doktorantka prawidłowo przedstawiła poglądy przedstawicieli nauki prawa karnego na temat kary, w tym kary śmierci, rozpoczynając wywód od koncepcji S. Śliwińskiego na temat teorii kary i jego spojrzenia na karę śmierci. Kolejno przeszła do zaprezentowania poglądów innych polskich karnistów, m.in. L. Lernella, K. Buchały, A. Gubińskiego, I. Andrejewa, J. Bafii, J. Śliwowskiego, W. Świdy, M. Cieślaka. L. Gardockiego, A. Marka, A. Zolla, J. Warylewskiego, T. Bojarskiego, M. Marka, Z. Sienkiewicz. Szczególne miejsce w przedmiotowej prezentacji zajmuje wnikliwe i precyzyjne przeanalizowanie stanowiska A. Grześkowiak, autorki monografii poświęconej karze śmierci, oraz autorów zajmujących się szerzej tym problemem u schyłku obowiązywania kary śmierci, m.in. A. Machela, J. Jasińskiego, W. Mąciora, J. Świtki, K. Poklewskiego-Koziella czy A. Bentkowskiego

Oceniając wywód Doktorantki, należy stwierdzić, iż wyeksponowane przez nią poglądy autorów na temat kary, w tym kary śmierci, oraz zaakcentowane do niektórych stanowisk autorów głosy polemiczne cechuje precyzyjny i dokładny przekaz oparty na rzetelnym udokumentowaniu poglądów związanych *stricte* z tematem kary śmierci i jej oceny przez przedstawicieli doktryny, poczynwszy od chwili zakończenia II wojny światowej, na tle obowiązującego katalogu kar w Kodeksie karnym z 1932 r., poprzez poglądy formułowane w kontekście Kodeksu karnego z 1969 r., po komentatorów rodzajów kar przewidzianych w Kodeksie karnym z 1997 r. Należy docenić wysiłek Doktorantki i jej determinację połączoną z przemyślanym, dobrze dobranym zbiorem źródeł naukowych prawa karnego, w których Doktorantka odnalazła ważne i znaczące konstatacje przedstawicieli nauki prawa karnego wypowiadających się w tym przedmiocie.

Podobnie należy ocenić zamieszczony w tym rozdziale kontekst odnoszący się do kary śmierci w prawie międzynarodowym, które odegrało, jak zauważa Doktorantka, ważną rolę w usunięciu z katalogu kar kary śmierci. Autorka, rozpoczynając wywód od zaakcentowania źródła prawa do życia na tle przebiegu prac nad tekstem Deklaracji Praw Człowieka, podkreśla istotę rozbieżności stanowisk państw opowiadających się za zniesieniem albo utrzymaniem kary śmierci jako okoliczności uzasadniającej obecną redakcję art. 3 oraz 5 „pod kątem prawa do życia”. Następnie w zbliżony sposób sformułowała uwagi do genezy brzmienia art. 6 Paktu Praw Politycznych i Obywatelskich i doszła do prawidłowego wniosku, iż z treści art. 6 wynikają wzmianki (podobnie jak z treści art. 7 MPPPiO) związane z dążeniem do zniesienia kary śmierci, natomiast przepis ten (podobnie jak art. 7 MPPPiO) nie wprowadza „obowiązku związanego z natychmiastową eliminacją kary śmierci z prawa karnego państw, które zawarły Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych”. Z tej racji Doktorantka podejmuje wysiłek zobrazowania wykładni elementów przepisów art. 6 oraz 7 MPPPiO świadczących o takim stanie rzeczy. Cenne są również uwagi obrazujące stosunek organów międzynarodowych do kary śmierci w kontekście przyjętego orzecznictwa oraz tzw. *soft law* prawa międzynarodowego.

Kontynuację tej tematyki stanowi ostatni kontekst, w którym Doktorantka „dążenie do ochrony życia” przedstawia w świetle uregulowań konstytucyjnych wybranych państw: Francji, Norwegii, Japonii, Republiki Południowej Afryki, RFN oraz Polski. W świetle analizy postanowień zawartych w konstytucjach wskazanych wyżej państw Autorka udowodniła, iż „wartość konstytucyjnie chronionego dobra, jakim jest życie ludzkie, nie może być różnicowana. Jest wartością chronioną przez cały okres jego trwania”. Należy również w kontekście uwag o możliwości przywrócenia kary śmierci zaakceptować i zgodzić się z przedstawioną przez Doktorantkę argumentacją.

Podkreślenia wymaga, iż w rozdziale niniejszym, w każdym z omawianych kontekstów, Doktorantka utrzymuje reżim w zakresie poruszanych kwestii i konsekwentnie przedstawia problemy związane z ujęciem kary śmierci na tle prezentowanych w nauce prawa karnego poglądów, jak również problemu kary na płaszczyźnie przedstawianych aktów prawa międzynarodowego oraz konstytucji wybranych państw.

W rozdziale V zatytułowanym *Kara śmierci a prawa człowieka* przeprowadzono rozważania obejmujące dwa zasadnicze zagadnienia: 1. kara śmierci w międzynarodowych dokumentach a prawa człowieka oraz 2. kara śmierci w kontekście humanitaryzmu i sprawiedliwości. O ile zawarte w drugim zagadnieniu uwagi nie budzą większych zastrzeżeń, o tyle podjęta przez Doktorantkę analiza dokumentów międzynarodowych

w kontekście praw człowieka już tak. Wydaje się, iż w niniejszym kontekście zbyt mało miejsca na wstępie poświęcono: po pierwsze, uzasadnieniu, dlaczego karę śmierci analizuje się tu w kontekście praw człowieka; po drugie, wyjaśnieniu pojęcia „prawa człowieka” na podstawie definicji sformułowanej w doktrynie; po trzecie, kwestii zakresu znaczeniowego elementów treściowych „prawa człowieka”. Autorka na wstępie co prawda ogólnikowo komunikuje, iż próbę określenia zakresu praw człowieka podjął Z. Hołda i krótko zaznacza, na czym ona polegała, ale wydaje się, iż ten fragment wymagałby rozszerzenia i rozbudowania o bardziej pogłębioną analizę przeprowadzoną przed ukazaniem zasadniczego problemu na tle dokumentów międzynarodowych. Ponadto Doktorantce nie udało się w pierwszej części wywodu (s. 174–175) uniknąć powtórzeń – mam na myśli powołanie i odniesienie do art. 6 MPPiO, który powołała już na s. 150. Szkoda, że dla przejrzystości wywodu Autorka już w początkowej fazie rozważań nie wskazała, o jakich dokumentach będzie mowa, i nie wyjaśniła, dlaczego są one ważne, gdy chodzi o prawa człowieka, oraz jaka jest ich ranga, a następnie nie usystematyzowała tych dokumentów pod kątem relacji: kara śmierci a prawa człowieka.

Jak wyżej wspomniałam, nie budzą większych zastrzeżeń uwagi podniesione przez Doktorantkę w obszarze drugiego zagadnienia pt. *Kara śmierci w kontekście humanitaryzmu i sprawiedliwości*. Mam jedynie dwie drobne uwagi. Po pierwsze, fragmentami odnosi się wrażenie, że pewne myśli były poddane rozważaniom w rozdziale drugim o karze śmierci w perspektywie filozoficznej. Druga uwaga to raczej propozycja – wyjściem naprzeciw czytelnika byłoby wyjaśnienie uwypuklonych w tytule pojęć: humanitaryzm oraz sprawiedliwość. Natomiast jeśli chodzi o stronę merytoryczną, tj. przeprowadzoną analizę przedmiotową kary w kontekście zasady humanitaryzmu oraz sprawiedliwości, należy stwierdzić, iż jest prawidłowa, interesująca i oparta na bogatej literaturze źródłowej.

Rozdział VI pt. *Zagadnienia końcowe* stanowi zwieńczenie dysertacji doktorskiej. Zamieszczono tu podsumowanie pracy obejmujące argumenty „za” oraz „przeciw” karze śmierci (pkt 6.1) oraz problematykę kary śmierci w świadomości polskiego społeczeństwa w świetle badań własnych Doktorantki (pkt 6.2). I chociaż struktura i przyjęta koncepcja prezentacji zagadnień zasługuje na uznanie, szkoda, że doktorantka w niniejszym rozdziale nie rozszerzyła przedstawianych zagadnień, o dodatkowe, a mianowicie odnoszące się do państw w których nadal funkcjonuje lub w ostatnich latach została zniesiona kara śmierci. Należy jednak docenić uwagi Autorki i ujęcie problemowe kwestii „argumenty za oraz przeciw karze śmierci” w kontekście m.in. ukazania tego problemu na tle dwóch płaszczyzn: zasad oraz zastosowania tych zasad, a także zobrazowania problemu na podstawie

przeprowadzonych przez CBOS badań opinii publicznej państw Europy Środkowej oraz Wschodniej na temat kary śmierci i wykorzystanie przez Doktorantkę badań sondażowych przeprowadzonych przez Pentor na temat kary śmierci.

Istotne znaczenie praktyczne ma aspekt odnoszący się do problematyki kary śmierci w świadomości polskiego społeczeństwa przedstawiony i przeanalizowany w świetle badań własnych Doktorantki (pkt 6.2). W tej części Autorka przedstawiła wyniki badań ankietowych przeprowadzonych od września 2019 r. do lutego 2020 r. na grupie 460 osób. Sformułowała na tej podstawie niezwykle cenne wnioski, a wywód wzbogaciła o prezentację w formie wykresów – 13 oraz tabel – 2.

Rozdział kończy przemyślane zakończenie. W tej części Autorka sformułowała wnioski *de lege lata* i *de lege ferenda*. Precyzyjnie ocenia obowiązujący stan prawny w przedmiocie katalogu kar ze szczególnym uwzględnieniem kary śmierci. Wnioski stanowią podsumowanie rozważań będących przedmiotem rozprawy doktorskiej ze szczególnym uwzględnieniem wniosków Autora w kwestii potwierdzenia wstępnej tezy badawczej.

Na zakończenie pragnę podkreślić, że podniesione powyżej uwagi nie mają wpływu na pozytywną ocenę całej rozprawy doktorskiej.

Uwagi końcowe

W konkluzji stwierdzam, że oceniana dysertacja doktorska mgr Magdaleny Anny Rawy pt. *Prawne i etyczne aspekty kary śmierci* stanowi interesujące, samodzielne i oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autorka wykazała się znajomością zagadnień teoretycznoprawnych, opanowała warsztat prowadzenia badań naukowych oraz umiejętność ich prezentowania.

W mojej opinii rozprawa doktorska autorstwa mgr Magdaleny Anny Rawa odpowiada wymogom przewidzianym w art. 187 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 20 lipca 2018 r. (t. jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 574) i uzasadnia na podstawie art. 191 ustawy dopuszczenie Doktorantki do dalszych czynności w postępowaniu o nadanie stopnia doktora nauk prawnych.